

'הואיל ואמר מר גדול שלום שבין איש לאשתו שהרי אמרה תורה שמו של הקב"ה שנכתב בקדושה ימחה על המים' –

'הנה בדבר בנין מקוה שקודם לבנין בית הכנסת ודאי פשוט אף אם אין לחוש ח"ו לתקלה, כי הרי יהיה בזה מניעת פריה ורבייה ושבת וגם לעשות שלום בין איש לאשתו שבשביל כל אחד מהם הוא קודם, וגם שצריך למכור אף ספר תורה וכל שכן בית הכנסת שבביל זה...'

ובשביל לעשות שלום בין איש לאשתו – כבר בארתי בספרי אגרות משה (בר"ס נא) לענין לעשות מקוה בחדר בית הכנסת שנעשה להתפלל שם, שאם ליכא מקום אחר – שמוטריין, מהא דהתירה תורה למחות שמו הגדול שנכתב בקדושה שהוא יותר זלזול בכבוד ה' והוא איסור חמור מדאורייתא כדי לעשות שלום בין איש לאשתו, והוא קל-וחומר גמור, וליכא למידחי דהתם הכשרו בכך, דהרי אחיתופל למד מזה שמוטריין למיכתב שם אחספא ומישדא בתהומא במכות יא, ור' יהודה למד להתיר זלזול בכבוד תלמיד-חכם כדי לעשות שלום בין איש לאשתו בנדרים דף סו. עיין שם בספרי. ואם כן, כל שכן להקדים בנין המקוה שבביל זה לבד נמי שצריכין.

ומניעת תשמיש אף לזמן נחשב חסרון שלום כדאיתא בחזוּלֵיִן דְּף קמא. וכל שכן שאיכא כולהו...! (מתוך אגרות משה חו"מ ח"א מב)

(ע"ב) 'עד כמה משלחה? אמר רב יהודה: כדי שתצא מתחת ידו' – משום שהיא מחפה על בניה,

אינה בורחת ונוח לתפשה, וצריך לשלחה עד שתסיח דעתה מקנה ותברח. (עפ"י חזון איש קעה, א). ונראה ש'תחת ידו' היינו מרשותו, שאם יחפוץ לתפשה לא יוכל. וכל זמן שיכול לתפשה – אינו נחשב שילוח. ואין נפקותא בשילוח אם לוקחה ביד על מנת לשלחה, או שמגרשה עד שהיא בורחת. וכן נראה שאין מועיל טירוף (הקשה) על הקן עד שהאם תהא מעופפת ואין כנפיה נוגעות בקן, אלא צריך שתצא מתחת ידו כאמור. (עפ"י חזו"א שם סק"ב. וי"א שצריך לתפשה בכנפיה דוקא ולשלחה. ע' לשון הרמב"ם ובאחרונים).

'אמאי אסורות משום גזל? – אאמם' – ואסור ליטלה מפני דרכי שלום. ואם תאמר, והלא האם טעונה שילוח? ויש לומר אסורות משום גזל אם אין שם ביצים.

והשמיענו שאף על פי שאסורות משום גזל מפני דרכי שלום, ודומה קצת למזומן, שהרי הם שלו במדת מה, אעפ"כ כאשר יש ביצים, חייב בשילוח, שאינו שלו. (עפ"י תוס' הרא"ש)

'אי דשלחה – גזל מעלייא הוא' – שהרי זכה בביצים על ידי חצרו. והוא הדין אם לא שלחה אלא שהאם הגביהה עצמה מעל הבנים לזמן מה, והרי פקעה מצות שילוח באותו רגע, וזכתה לו חצרו את הביצים שלא מדעתו.

ובמקרה כזה, גם אם שבה האם – פטור מלשלחה, שהרי כבר זכה בבנים והרי זה 'מזומן'. (עפ"י ר"ן)

דף קמב

זכה קאמר ליה: זיל וטריף אקן דליתגבהו, וניקנינהו לוי בר סימון והדר ליקנינהו ניהלך בסודר' – נראה שבטירוף על הקן בענין שהאם תגביה עצמה ותהא מעופפת עד שלא יגעו כנפיה בקן – אין מתקיימת בכך מצות שילוח, שהרי לא יצאה מרשותו (וכמוזכר לעיל). ורב יהודה לא התחייב כלל במצות

שילוח, כיון שלא זכה הוא בבנים אלא לוי בר סימון, ולפיכך די לו בטירוף על הקן – שודאי שמואל לא אמר לו לקיים מצות שילוח, שאם כן היה אומר לו בפירוש 'זיל שלח'. ומכאן יש להוכיח שאם פגע בקן ואינו רוצה לזכות בבנים – אינו חייב בשילוח, שאם לא כן, היה רב יהודה מתחייב בשילוח גמור (ואין שייך לפוטרו מפני דרכי שלום – כי מן התורה הוא חייב בשילוח, והבעלים בעצמם חייבים כשימצאוה רובצת). וגם אינו חייב ליקח הבנים כדי שיתחייב בשילוח, שאם כן היה רב יהודה מתחייב לעשות כן, ליקח הבנים על מנת שלא לזכות בהם (וכעין שכתבו התוס' בב"מ קב.) ולשלח האם, ואח"כ יזכה בבנים. וכן משמע בפשטות הדבר שאמרו יוני שובך אסורים מפני דרכי שלום, ומניחין רובצים ואינו משלח. וזה דלא כדברי החות-יאיר והחכם-צבי. (חזון איש קעה, ב. ע"ע לעיל).

לא יטול אדם אם על בנים אפילו לטהר את המצורע – ואף על פי שישלחנה לבסוף, (וכשנוטלה על מנת לשלחה, לא עבר בלאו, כדלעיל קמא.) – הלא בכל רגע ורגע שאינו משלחה הרי הוא בעשה דשלח תשלח, על כן אסור לו להמתין עד שיטהר המצורע. (עפ"י חדושי הנצי"ב)

רמזים ופרפראות

איתא בגמרא: שתי מצוות פירש הקב"ה מתן שכרן, אחת קלה שבקלות ואחת חמורה שבחמורות – כי 'שילוח הקן' מורה שיוכל האדם לעזוב כל טוב עולם הזה בשביל כבוד הש"י, וזה נקרא 'קלה שבקלות', כי כל נפש מישראל מוכן לזה, ובמקום שהאדם עוזב טובה – שם הוא נקי מאד. וכבוד אב' מורה על מצות שיש בהם הנאת הגוף – זה יקרא 'חמורה שבחמורות', כי במקום שאדם נהנה שם קשה להיות נקי מבלי שום נגיעה. לכן בשילוח הקן נאמר תחלה למען ייטב לך ואחר כך והארכת ימים, כי כאן נראה שעוזב כל טוב עולם הזה, על ידי זה מבטיח לו הקב"ה למען ייטב לך, זאת היא ודאי, כי גם האדם יבין זאת. וגם יבטיח לו שיאריך ימים. ובכיבוד אב נאמר למען יאריך ימיו ולמען ייטב לך, היינו אף שאתה נהנה אף בעולם הזה, יוטב לך גם לעתיד (מי השילוח ח"א תצא).

והארכת ימים בגימטריא: בעולם שכלו ארוך (בעל הטורים).

*

מצות שילוח הקן – טעמים וענינים

'במשניות ברכות לג: ומגילה כה. 'האומר על קן צפור יגיעו רחמיך – משתקין אותו, הובא בזה התנגדות להסבר מצות שילוח הקן כעדות לרחמי הקב"ה. בתלמוד כבר דנו על הטעם לאסור אמירת הקטע הנ"ל בתפילה ולא נעסוק כאן בבאורים השונים הידועים. ועיין מורה הנבוכים ח"ג פרק מה, ודברי הרמב"ן לדברים כגו... – קצור דבריו של הרמב"ן הוא: אם נשאל מה הטעם והיסוד למצוה זאת נגיע למסקנות מוטעות. כי אז נאמר

שהבורא נתמלא רחמים על האם היושבת על הבצים כי כל ישותה בשעה זאת למלא תפקידה כאם, ולכן ציוה עלינו לקרוא לה דרור. זוהי עמדה לא נכונה, כי נדמה שאנו מביאים תועלת לו כביכול בשעה שאנו מקיימים מצותו. וזו טעות כי 'אם צדקת - מה תתן לו'; אם מרחם הקב"ה על האם 'הרבה רוח והצלה לפניו' ולא ידקק לנו. שאלתנו צריכה להיות: מה התועלת במצוה זאת לנו? ואם נענה שנצטוינו על כך כדי ללמד אותנו מדת הרחמנות ושלא נתאכזר אנו לקחת את האם מעל הבצים - הרי זוהי התשובה הנכונה. אבל 'האומר על קן צפור יגיעו רחמיו' - משתקין אותו'.

אך עדיין קשה, שהרי גם לפי פירוש זה, טעם שלוח הקן הוא הגנה ושמירה על האפרוחים והבצים; אם כך, מדוע מותר לשלח את האם ולקחת את הבנים?

ביאור אחר מצאתי במקום בלתי צפוי, במשנה תורה לרמב"ם, הלכות שחיטה פי"ג ה"ז. הרמב"ם אומר דבריו ברמיזה בלבד והיות ולא מצאתי שיביאו דבריו כטעם למצות שלוח הקן, מצאתי לנכון להרחיב כאן את הדברים.

בורא העולם הטוב והמטיב התיר לאדם למשול על בהמה חיה ועוף, לרדות בהם למלאכתו וליהנות מהם למאכלו (בראשית א, כה; תהלים ח, ז-ח). ולכן רשאי האדם להשתמש בכחו ובערמתו כדי לצוד את חית השדה. אך לא תמיד יצליח האדם לצוד בחכמתו ונשקו, ואז יתגבר על צידו בזמן שבעל החיים הוא חסר אונים לעומת האדם. כוונתו לעת הדגירה.

רק בתקופה בה דוגרת האם על הבצים, מצליח האדם להתקרב אל הצפור כשהיא יושבת בקן. בעינים גדולות ומופחדות מביטה היא ביצור האנושי ההולך ומתקרב אליה, לבה הקטן דופק בפחד, רוצה היא לברוח מפני האויב האיום, אך אהבת האם חזקה מן האימה, והיא קופאת בקן כשכולה פחד ושומרת על ביציה. הרואה אם-צפור רובצת על ביצים אל נא יקרב ואל יפחיד לחנם את היושבת בקן'.

אוהב טבע אחד, שכתב דברים אלה, מלמדנו שהיצר הנעלה ביותר - יצר האמהות - הופך את אם-הצפור הדוגרת לחסרת-ישע מול האדם המתנכל לה. לו היתה הצפור דואגת לעצמה, היתה פורשת כנפים ונעלמת מעיני האדם ורק בקושי רב היה אולי משיגה בעזרת נשקו. אך היא נשארת על עמדה כנטועה במסמרות כדי להגן ולשמר על ביציה ואפרוחיה. כאן באה תורתנו הקדושה ומצווה עלינו שלא ננצל לרעה יצר אצילי זה שבלב הצפור אשר בגללו נלקח ממנה נשקה הטבעי - מהירות מעופה - ונשלול שלל בכח הזרוע. ומעין זה גם בדוגמה הבאה.

במלכים-ב' פרק ו ח-כג מסופר שמלך ארם שלח צבא לדותן לתפוס את אלישע. ה' מכה את הצבא בסנורים ואלישע מוליך אותם מדותן לשומרון ושם הם נופלים לידי מלך ישראל. ויאמר מלך ישראל אל אלישע כראתו אותם: האכה אכה אבי? ויאמר: לא תכה, האשר שבית בחרבך ובקשתך אתה מכה? שים לחם ומים לפניהם ויאכלו וישתו וילכו אל אדניהם.

מעשה הנס שבספר מלכים והיצר הטבעי הנעלה של אם-הצפור הם אשר הכריעו את הכף לטובת האויב, אך על שניהם אפשר לומר: לא כחך וערמתך הביאו לך את הנצחון, אל תנצלהו בשביל טובת הנאה שלך.

בחולין קלט: נשנית ההלכה כי יקרא - פרט למזומן, לפיה חל האסור לקחת את האם רק על צפור החיה חיי דרור, אך אם-צפור בת תרבות הנמצאת תחת שליטת האדם - מותר לקחתה. לפי הטעם המצוי למצות שילוח הקן נשארת הלכה זאת ללא הסבר, שהרי לא מובן מדוע אין חובה

לרחם על אם-צפור ביתית. לפי פירושו הטעם מובן. הצפור החפשיה הופכת חסרת ישע כי רחמי-האם מתגברים עליה וכך היא נלכדת על ידי האדם. אבל ה'מזומן' היה בידי האדם גם קודם לכן.

הלכה אחרת אומרת: **שלחה והחזירה אפילו ד' וה' פעמים - חייב**. אך אם אינה חוזרת לקנה והוא מצליח ללכדה מיד לאחר שברחה - היא שלו ואינו חייב לשלחה. גם הלכה זו מתבארת ללא קושי לפי טעמנו. אם היא חוזרת לקן, היא חוזרת כאם הדואגת לביציה ואפרוחיה ואסור לנצל את רחמיה כדי ללכדה. אך אם אינה חוזרת הרי היא ככל הצפור וניתנה רשות לאדם ללכדה.

להלכה הנ"ל מוסיף הרמב"ם את הבאור שהוא היסוד להסברנו (הלכות שחיטה פרק יג הלכה ז): 'לא אסרה תורה אלא לצוד אותה והיא אינה יכולה לפרוח בשביל הבנים שהיא מרחפת עליהן שלא ילקחו. שנאמר **רבעת על האפרוחים**, אבל אם הוציאה מתחת ידו וחזר וצד אותה - מותר'. כיון שבטלו רחמי האם על אפרוחיה והיא התרחקה מהם, בטל גם האיסור.

הרמב"ם בפירושו דברים כ"ב ו' נותן את הטעם הידוע: 'גם זו מצוה מבוארת מן אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, כי הטעם בשניהם לבלתי היות לנו לב אכזרי ולא נרחם, או שלא יתיר הכתוב לעשות השחתה לעקור המין...'. אך הרמב"ם מוסיף 'זהנה ההורג האם והבנים ביום אחד או לקוח אותם בהיות להם דרור לעוף כאילו יכרית המין ההוא...'. נדמה שגם הרמב"ם חשב על הטעם שהסברנוהו לעיל. וצ"ע. (עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' לר"ח ארנטרוב ז"ל, עמ' ד).

כענין הזה נמצא כתוב בקיצור גם בפירוש הרש"ר הירש. וכן בכתבי הרב בר-שאול ז"ל, וכן בספר עלה יונה (לר"י מרצבך ז"ל, עמ' רעט). וכן כתב זקני הרא"א כי טוב ז"ל (בספר הפרשיות ריש תצא):

לא אסרה תורה על האדם לצוד ציד-צפור להנאתו, בכל תחבולה שהוא רואה לפניו; למען הנאת מאכלו וכל הנאה של צורך. כל צידה מותרת, צידת צפור האם, והבנים וכל פרידותיהן גם יחד; אם כן למה זה אסרה תורה לקחת אם על הבנים בקן צפור? לא ריחמה על הבנים רק על האם לבדה, ובדבר הזה אם יעשו כמצוה מבטיחה תורה טובה בעולם שכולו טוב ואריכות ימים בעולם הזה. ולא עוד אלא שעשתה תורה פרשת קן צפור ראש-פרק ופתיחה לשלשים וחמש פרשיות שבאו אחריה, למה? -

אכן, אינו דומה צד צפור שטורח ומחבל תחבולות לצוד צידו בחכמתו ומאמצי ידיו, למי שנודמן לו קן צפור באקראי ומן המוכן. אמנם אף זה הותר לאדם לקחתו שכך עשאו האלקים שליט על כל הבריאה, צפור השמים ודגי הים, אפילו אינו טורח עליהם, לכך האפרוחים או הביצים נתונים לו ברשות כי השליטו האלקים עליהם ושלו הם; ברם, האם הרובצת על האפרוחים או על הביצים - כיצד היא באה לידך 'מן המוכן'? היא אינה אפרוח, הלא יכלה להמלט מידך, איך מצאת אותה 'רובצת' ולא נעה ולא זעה מפחדך? - אלא שהאם הזו עוסקת בכבודו של עולם, בתיקונו של עולם לגדל וולדות; וכשמצאה אותם ידו של ה'ציד האקראי' - היא מפקירה גם עצמה בידיו ובלבד שלא לנטוש האפרוחים או הביצים, עמם היא רוצה להיות בצרה - יש לך כבוד עולם יפה מזה? או יש תיקון עולם גדול מזה? - הבמדות הנעלות האלה שנטע הקב"ה בברואיו, תשתמש אתה להתעמר בהן ולקחת אם על הבנים?! - לא. אי אתה רשאי לקחת אם על הבנים אלא שלח תשלח אותה דרור, תלך ותבנה קן אחר לעשות רצון קונה לעסוק בכבודו של עולם ובתיקונו שלום.

אדם שליט בכל הבריאה, אבל אין אדם שליט ברוח האלקים אשר חילק לכל בריותיו מרוחו -

עוד שם דברים נוספים בענין שילוח הקן, מפי סופרים וספרים:

'האומר על קן צפור יגיעו רחמיך – משתקין אותו, שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות' – נראה כי אמנם שרש דבר זה מרחמי השי"ת על כל מעשיו, אלא ש'מדותיו' של הקב"ה, היינו מצוות התורה שהן רצונותיו יתברך שנתן להם מדה וצמצום עד שנוכל לקיימן במעשה – לא ניתנו לנו בתורת רחמים, שאין לאדם השגה במדת רחמיו יתברך, אלא כעבד המקיים גזירת רבו.

אמרו חכמים במדרשם: למה התינוק נימול לשמונה ימים? – שנתן הקב"ה רחמים עליו להמתין לו עד שיהא בו כוחו. וכשם שרחמיו של הקב"ה על האדם, כך רחמיו על הבהמה. מנין, שנאמר (ויקרא כב): מיום השמיני והלאה ירצה וגו', ולא עוד אלא שאמר הקב"ה (שם) אתו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. וכשם שנתן הקב"ה רחמים על הבהמה, כך נתמלא רחמים על העופות, מנין? שנאמר כי יקרא קן צפור לפניך וגו' שלח תשלח את האם וגו'; –

והרי כבר אמרו חכמים במשנתם: 'האומר (בתפלה) על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו וכו' מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים, ואינן אלא גזרות, אתמהה; – אלא שהפרש יש בין העוסק בתפלה לעוסק בתורה. העוסק בתפלה עומד לפני הקב"ה כעבד לפני אדונו, והעבד אין לו לחקור אחרי גזירות רבו לאיזה טעם צוה כן. ברם, העוסק בתורה הרי הוא באותה עשה כבן המעיין במטמונותיו של אביו ומגלה סודותיו, והוא מותר לו לראות ולידע את צפונות הרחמים הגנוזות במצוות התורה.

לא תקח האם על הבנים – מה שנצטוינו על כך בצפרים דוקא, לפי שבם ניכרת ביותר אהבת אם לבנים – (כנשר יעיר קנו וגו' – דברים לב). ואינה בורחת מקנה בשעה שאדם פושט ידו על הגוזלות וכו'.

גם נראה מפני שידוע היוצר ביצוריו ויודע בצפור האם בשעה שהיא נשלחת וחוזרת ואינה מוצאת את קנה, אינה מצטערת על אפרוחיה וכסבורה שפרחו הבנים כל אחד לדרכו (כמו שעתידין לעשות לבסוף, שפורחין ואין דרכם לשוב אל אמם עוד).

מהו שלח תשלח את האם? – אם קיימת מצוה זו אתה ממחר לבא מלך המשיח שכתוב בו 'שילוח'. מנין, שנאמר (ישעיה לב) משלחי רגל השור והחמור. (אלו משיח בן יוסף ומשיח בן דוד). דבר אחר, אמר ר' תנחומא: אם קיימת המצוה הזאת אתה ממחר את אליהו הנביא ז"ל שיבא, שכתוב בו 'שילוח' שנאמר (מלאכי ג): הנה אנכי שלח לכם את אליהו הנביא והוא יבוא וינחם אתכם, שנאמר (שם) והשיב לב אבות על בנים.

שלח תשלח את האם – יש מי שאומר: חובה היא זו, ואפילו אינו רוצה לקחת הבנים מצותו שישלח האם ולא ימשיך בדרכו בלא לעשות מאומה.

ואולם מדברי הראשונים נראה שאין חובת שילוח אלא ברוצה לקחת הבנים.

אמר הקב"ה: אם קיימת מצות שילוח הקן, אפילו היית עקר ולא מוליד, חייך שאני פוקדך בבנים, שנאמר שלח תשלח את האם – ואת הבנים תקח לך.

(עפ"י: שפת אמת; מי השילוח רד"ץ הופמן; חכם צבי פג ושור"ת חו"י סו; הכתב והקבלה; מדרש ילמדנו)

בספר 'שפת אמת' (תצא, תרמ"ז):

במדרש: כשם שנתן רחמיו על האדם כך על הבהמה ועל העוף כו'. ומקשים, דאיתא במשנה האומר על קן צפור יגיעו רחמיך משתקין אותו. ובגמרא: שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינם אלא גזירות. ע"ש.

אכן נראה דכוונת המדרש שנתן רחמיו בכל הברואים כדכתיב ורחמיו על כל מעשיו. פירוש הענין, כי האדם מרחם על האדם ולא על הבהמה, כי אין האדם יודע ומשיג דעת הבהמה כלל. לכן אין בו רחמנות עליה, כי אין ענין דעת ורחמנות של הבהמה משגת להאדם, וכמו כן מלאכים אין מבינים דעת האדם וכבהמה המה להם. אכן הש"י היודע הכל הוא יודע דעת המלאכים והאדם והבהמה וכל בריה. לכן רחמיו על כל מעשיו. והש"י יודע כי רחמנות של האם על האפרוחים בענין זה אם תלקח אם על הבנים. וכמו כן אם ישחט אותו ואת בנו ביום אחד. ובאמת זה עצמו שהטביע הקב"ה ענין רחמים בכל בריה במדה ידועה, ואדרבה, מחמת אלה המצוות שנתן הש"י בבהמה ובעוף, מחמת זה נמצא בהם ענין זה הרחמים. ובאמת כל קיום הבריאה הוא ברחמיו, כמ"ש: 'המנהג... ובריותיו ברחמים'. לכן נמצא הרחמים בכל הבריאה, ובני ישראל שהם עיקר הבריאה הם רחמים ביותר. אך בכל בריאה יש מן הרחמים כפי גזירתו ית'. וזה שאמר המדרש שנתן רחמיו וכו'.

ובגמרא הפירוש, מי שאומר שטעם המצוה על ידי שהש"י מרחם על הקן צפור. וזה אינו, אדרבא, במצוה זו נתן הש"י הרחמים בהציפור עצמו כמ"ש. וזה שאמרו 'שאינם אלא גזרות' – שגזר להיות נמצא רחמים בכל בריה במדה ידוע, כנ"ל.

עוד שם (תרנ"ה):

'... ונראה לפרש על פי מה שכתב בספר חובת הלבבות בביאור ההפרש בטובת אלקים על האדם, בין טובת איש לאיש – שהם הכל לטובת עצמו, ואפילו העשיר החומל על הרש, מפני שכואב לו צער העני, הרי זה מכווין לדחות הצער מעל עצמו. ע"ש שער עבודת הא'.

למדנו מדבריו כי אין רחמיו של הקב"ה מסוג רחמי אדם, כי לא שייך בו ענין הרחמנות של ב"ו שהרי הכל מאתו ית', והצער שמגיע להבריה הכל במשפטו ולא שייך אצלו רחמנות רק שכך גזר הקב"ה להנהיג העולם במדת הרחמים. ולכן נקרא הקב"ה 'בעל הרחמים' – שאינו כמו בשר ודם שהרחמים גוברין עליו לשנות את רצונו, רק אדרבא, הקב"ה שליט על הרחמים ונתן רחמיו על האדם כך על הבהמה כנ"ל, שהכל גזירה מלפניו.

וזה שאומר 'על קן צפור יגיעו רחמיו' נראה שמשוה רחמיו של הקב"ה בסוג רחמי האדם אלא שמפליא לומר שגם על קן צפור הגיע רחמיו. וזה שאמרו 'שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים' – כמדת בשר ודם, אבל רחמיו של הקב"ה הם גזירות, כמ"ש. ורש"י נדחק לפרש 'מדותיו' – מצוותיו. ולמה שאמרנו יתכן לפרש כפשוטו, שמדותיו עצמם הם גזירות, כי חפץ חסד הוא. והבן. שוב ראיתי מזה בספר צדה לדרך. ע"ש.

(כענין זה מובא בשם הגר"ח בבאור הביטוי 'לפועל רחמיו בדין' – בניגוד לרחמים אנושיים שהאדם נפעל על ידי רחמיו, ואינו פועלם).